

KITEKINTŐ

Pillál Zsolt

Könyvismertető (Morális alapon csökkenthetőek a válságok gazdasági és társadalmi következményei?)

Kocziszky György szerkesztésében *Etikus közgazdaságtan* címen megjelent kötet 13 tanulmányának fókuszában izgalmas és aktuális kérdés áll: visszahelyezhető-e etikai alapjaira a közgazdaságtan?

A kérdés több, mint aktuális: a mögöttünk hagyott, pénzügyi intézményrendszerből kibontakozó etikai alapú válság kiélezte az egyébként is növekvő egyenlőtlenségeket, miközben a globális társadalmi-politikai folyamatokat szélsőséges irányba mozdította el. Kereskedelmi háború, a „Big Data” felhasználására épülő üzleti modellek mindennapokba begyűrűző féktelensége és kontrollálatlansága, migráció, Brexit, az EU intézményrendszeri válsága, szuverén adósválságok, a klasszikus (mérsékelt jobb- és baloldal által dominált) politikai erőter átalakulása – az elmúlt néhány évben kibontakozó és dominánssá váló folyamatok listája korántsem teljeskörű. Megannyi olyan terület, ahol a leírt törvények, szabályok képtelenek a társadalmi érdekek érvényesítésére. Olyan közösségi alapokra, „tudatalattira” van szükségünk, melyekhez visszanyúlva, azokra építkezve tudhatjuk, hogy „honnan jöttünk és hová tartunk”. Lehet ez a köztársaság (újra) az emberi cselekedeteket irányító erkölcsi értékek és a társadalmi normák rendszere, azaz az etika? A kötet a közgazdaságtan és az üzleti gyakorlat szempontjából próbál erre pozitív választ adni, egyfelől elméleti alapon, másfelől konkrét esetek, iparágak és kultúrák bemutatásával. Az első hat tanulmány a közgazdaságtan és a tér-idő-értékrend összefüggéseit elméleti oldalról közelíti meg. A következő három írás a pénzügyi szektorral kapcsolatos etikai megfontolásokat esettanulmányyszerűen, alrendszerek szintjén vizsgálja. A záró szakasz négy dolgozata a gondolkodásunkat meghatározó (korlátozó?) észak-atlanti kultúrától távolosó, de a globális folyamatokat döntően befolyásoló kínai, japán és iszlám kultúrák morális elveinek gazdálkodásra, gazdaságpolitikára gyakorolt hatásait elemzi.

Kocziszky professzor bevezető tanulmánya elmélettörténeti áttekintést ad a tér, az idő, az értékrend és az etika közgazdasági gondolkodásban betöltött szerepéről, majd rendszerezi a legfontosabb közgazdasági iskolákat az elosztáshoz, az újraelosztáshoz, valamint az intézményi és piaci koordinációhoz fűződő értékrendi viszonyulásuk szerint. A dolgozat tézise szerint a profitorientációt priori szempontnak tekintő individualizmus, az önmegvalósítás kiemelt szerepe vezet az etikai elvek elhanyagolásához, az önmérséklet hiányához, miközben az egyének szintjén történő haszonmaximalizálás nem azonos a társadalmi jóléttel. A pénzügyi válságjelenségek nem pusztán a közgazdaságtani gondolkodás torzulásainak, hanem ún. „értékrendi hiátusok” következményei. A szerző erre négy példát sorol fel: (1) az elmélet és a módszertan problémáit, azaz az etikus és etikátlan magatartás modellezésének korlátait; (2) a pénzügyi közvetítőrendszer reálgazdasági szektort meghaladó profittermelő képességét; (3) a pénzpiacok (véleményem szerint ez kiterjeszhető a teljes pénzügyi piacra) laza szabályozottságát; végül (4) a tőkekoncentráció fokozott nyomásgyakorlási lehetőségeit. A torzulások feloldását kínálja az etikai és közgazdaságtani elveket integráló, a normatív közgazdaságtant meghaladó etikus közgazdaságtani gondolkodás, melynek egyszilárdságú alappilléreit az igazságosság, a tisztesség, a fenntarthatóság és a szolidaritás jelentik.

Varga tanulmányában továbblép: a tér és az idő gazdaságetikai problémákra gyakorolt hatását konkrét keretrendszerben, az ószövetségi gazdaságetikai paradigmák keretei közt vizsgálja. A dolgozat részletesen bemutatja a Krisztus előtti két évezred izraeli gazdaságetikai programját,

a szombat törvényét, valamint a szombatév és a jubileum év intézményét. A pénzügyi válság következményeinek kezelése és az egyenlőtlenségek fojtogató növekedése tükrében érdemes kiemelni, hogy míg a szombatév az adósságok elengedésére, addig a minden hetedik szombatévet jelentő jubileumi év az elidegenített ingatlanok eredeti tulajdonos általi költségmentes visszaszerzésére biztosított intézményesített lehetőséget, egyfajta adósságkezelési eljárásaként a társadalom különböző rétegei közötti vagyoni különbségek csökkentése és az újraelosztás bővítése céljából. Több kontextusban is tárgyalja a tanulmány a gyorsan, nem etikus eszközökkel szerzett vagyon kérdését, egyfelől az említett nivellációs mechanizmus bemutatása kapcsán, másrészt az ilyen vagyon Ószövetség szerinti „destruktív” erejének szemléltetésével.

A kötet harmadik tanulmánya egy újabb elméleti kérdést, a társadalmi és térbeli igazságosság közötti kapcsolatot tárgyalja. Benedek professzor Rawls társadalmi igazságosság-felfogása mentén arra a kérdésre keresi a választ, hogy meddig tekinthetők méltányosnak a térbeli egyenlőtlenségek és mikortól szűnik meg ezek elfogadhatósága. Különösen aktuális kérdéstről van szó, a globális gazdaság és a lokális, regionális szinten jelentkező externáliák (szegénység, munkanélküliség, migráció, gettósodás, stb.) közötti feloldhatatlannak tűnő ellentétek miatt is. A szerző bemutatja, hogy a rawlsi társadalmi szerződést racionális döntésre képes személyek hozzák létre azzal a céllal, hogy az igazságosság elveit prioritizálják, ekként szabályozva a társadalmi intézményeket. A szerződő felek nem ismerik jövőbeli státuszukat, helyzetüket, ekként minden szempontból egyenlő félként kooperálva, az egyenlő alapjogok és az egyenlő elosztás elvét alkalmazva alakítanak ki egy racionális és méltányos egyezséget. Nem csak a tudományos kételkedés, hanem a minket körbevevő 21. századi valóság kérdezhet vissza: a társadalmi szereplők valóban azonos információs szintről indulnak? Avagy az Akerlof (2001) által a használatú-piac működésén keresztül bemutatott információs aszimmetria ezt a szerződéskötést is, mint bármely más gazdasági tranzakció megkötését befolyásolja? Végül vajon mennyiben tekinthetőek racionálisnak az egyének, a döntéshozók? Az elmúlt évtizedek viselkedési közgazdaságtani és makroökonómiai kutatásaiból tudjuk, hogy legfeljebb bizonyos modellszerű körülmények közt, és akkor is korlátosan. Hogyan köthetnek kölcsönösen megfelelő szerződést azok a társadalmi szereplők, akik közt a vagyon és a jövedelem elosztása egyenlőtlen (nemcsak térbeli szempontból), sőt – mint ahogy Piketty (2015) kutatásai is mutatják – ez az egyenlőtlenség gyorsuló ütemben fokozódik? Az egyenlőtlenség abszolút értelemben vett igazságtalansága nem jelenti feltétlen az időben és térben is változó méltányossági elvárás sérülését, azonban Benedek és Rawls logikája szerint a gazdasági fejlődés általános velejárója, a területi diszparitások (centrum-periféria típusú elrendeződések) okozója. Az igazságosság elvének érvényre juttatása a szerző megállapítása szerint ekként területfejlesztési, várostervezési feladatnak is tekinthető.

Kardkovács Etikus állam című tanulmánya a klasszikus közgazdasági irányzatok azon nézetét igyekszik elmélettörténeti szempontból cáfolni, mely szerint az erkölcsi szempontok mérlegelésének a közgazdaságtanhoz hasonlóan a közügyek és a közjog területén sincs értelme. Még ha szélsőségesen letisztult formában nem is, de alapvető uralkodó dogmaként valóban jelentős szerepet kapott ez a megközelítés a monetarista-újklasszikus alapokon álló mainstream gondolkodásban, elég csak például Friedman (1996) gazdaságfilozófiai művének több fejezetét fellapozni. Kardkovács egyfelől elmélettörténeti példákkal, másfelől egy 6 érvből álló tézisrendszerral cáfolja a klasszikus iskolák etikai szempontú semlegességét.

Sebestyén tanulmánya a vallási kultúra hatását vizsgálja a gazdasági prosperitás és annak stabilitása tekintetében. Az igényes matematikai módszertant alkalmazó vizsgálat kérdésének az elmúlt évtized válsággal terhelt gazdaságtörténete szempontjából különös jelentősége van: Sebestyén sejtése szerint a vallási kultúra elsősorban válságok időszakában fejt ki stabilizáló hatását, erőssége pozitív kapcsolatban áll a gazdasági növekedés fenntarthatóságával.

A kötet utolsó elmélettörténeti megalapozottságú tanulmányában Kardkovács és Kocziszky az európai adórendszereket etikai szempontból hasonlítja össze. A szerzők az az adórendszer igazságosságát annak méltányosságával azonosítják és tíz szempontot ajánlanak a vizsgálatához. A (1) jogszerűség és az (2) adófizetők jogkövető, tisztességes magatartásának kívánalmi egyér-

telmü kategóriák, az (3) adómérték szintjének tisztessége viszont legalábbis viszonylagos. A (4) bizalmi elv, mely szerint az adófizetők bíznak az adóbevételek megfelelő közcélokra való felhasználásban, egyfajta gazdálkodási hatékonyságot kényszerít az államokra. A (5) haszon- és a fizetőképesség, valamint (6) horizontális azonosság, vertikális különbözőség elvei alatt a szerzők az adók lineáris, sávosan proporcionális, avagy progresszív jellegét tárgyalják, azzal a megjegyzéssel, hogy az adórendszerek hétköznapi értékelése során talán ez az egyik leggyakrabban vizsgált (és a viták kereszttüzeiben lévő) szempont. A (7) munkát, tőkét és fogyasztást terhelő adók egyensúlya az uralkodó közgazdasági mainstream egyik leggyakrabban támadott eleme. Az új neoklasszikus szintézis egyik központi eleme a tőkejövdelmek adózásának minimalizálása, szemben a munkajövdelmek terhelésével (Chari-Kehoe 2006). A monetarista Friedmannál (1996) ez a megosztás eltér: a vállalati szintű adóztatás minimalizálását javasolja, a személyi jellegű adókkal szemben (beleértve utóbbi kategóriába természetesen a végső tulajdonosok tőkejövdelmét). A kérdéskört hatalmas adatbázis elemzésével elemzi Piketty (2015): az egyenlőtlenségek növekedésének egyik legfontosabb okaként azonosítja a tőkejövdelmeket preferáló adórendszereseket. Kardkovács és Kocziszky a fogyasztást terhelő adók magas súlya mellett foglal állást, mely fenntarthatósági és etikai szempontból egyaránt érthető. Végül a (8) hatékonysági, (9) egyszerűségi, (10) kiszámíthatósági elvek kiemelése talán további magyarázatot nem kíván.

A kötet következő részében a Magyar Nemzeti Bank szakemberei a pénzügyi szektor egyes részterületeivel kapcsolatos szabályozási és felügyeleti kérdéseket etikai szempontok figyelembevételével vizsgálják. Gyura tanulmánya a bankfelügyelet új irányait tárgyalja. A tradicionális, szavatoló tőkére, likviditásra és hagyományos banküzemi kockázatkezelésre fókuszáló felügyeleti tevékenységet kiegészítő új megközelítések kihívásai egyre inkább teret kapnak a szakirodalomban és a központi banki jelentésekben. Az amerikai pénzügyi intézményeket vizsgálva Barclift (2011) megállapítja, hogy a kiemelt intézmények nem fordítanak megfelelő figyelmet termékeik társadalmi hatásaira, nem számszerűsítik azt és így nem is tudják bemutatni érintetteiknek. Amennyiben a pénzügyi közvetítők nem pusztán önérdékkövető haszonmaximalizálást folytatnak, hanem a társadalmi felelősség szempontjából is értékeli az egyes termékek kockázatait, akkor a pénzügyi és jogi veszteségeken túl a társadalmi károkat is csökkentik. A közvélekedést cáfolva Margolis és szerzőtársai (2009) rámutatnak, hogy mindez nem áll szemben az eredményes működés tulajdonosi kívánalmával: az üzleti profit és a felelős működés nem zárja ki egymást. Gazdasági szempontból a társadalom által a kiemelt pénzügyi intézmények „too big to fail” státuszával járó „equity last resort” biztosításnak (Stern-Feldman 2009) a vállalkozás és annak tulajdonosai által vállalt ellentételezésének is tekinthető a felelős működés köteleme. Ennek sérülése Gyura megállapítása szerint elsősorban ügyviteli hiányosságoknak és meg nem engedhető ügyviteli magatartásoknak tulajdonítható, amit etikai problémaként azonosít a szerző. A védekezéshez egy több „védvonalból” álló intézményrendszerre van szükség, melynek a Barclift (2011) által javasolt társadalmi hatásokat számszerűsítő riportrendszer, a compliance vagy a belső ellenőrzés ugyanúgy része, mint a belső szabályzatok, a jegybanki ajánlások és szabályok, illetve az EKB irányelvei. A védekezés egyik legfontosabb eszköze az ún. etikai tőke felépítése, amelynek két alapvető eleme az értékalapú, magas szintű etikai normákat tükröző vállalati kultúra, valamint a vállalatirányítási rendszer. Az etikai tőke felügyeleti által történő ellenőrizhetősége pénzügyi kultúra függvényében országonként eltérő. A szerző több irányt bemutat, így például (1) az igazgatósági döntéshozatal mechanizmusának, (2) a személyi felelősségek érvényesítésének, (3) a „big data” elemzés és (4) a javadalmazási rendszer vizsgálatát. A banki menedzserek juttatásrendszere, illetve annak összhangja az érintettek által realizált hozamokkal különösen releváns, hiszen a társadalom számára a hatalmas bankvezetői fizetések „vörös posztó” jelentenek – különösen azokban az esetekben, amikor a bankokat állami vagy önkormányzati tőkeemlések, üzleti megállapodások, a társadalom számára költséges piacvédelmi intézkedések mentik meg a csődhelyzettől. Ho (2009) tanulmányában bemutatja, hogy a vezető amerikai befektetési bankok menedzserei és munkatársai extrém rövid távú teljesítménymérési és ösztönzési rendszerben dolgoznak, szembenállva ügyfeleik hosszú távú érdekeivel. Hasonló megállapításra jut

Wade (2008-2009), Barclift (2011), valamint Akerlof és Shiller (2011) is. A társadalmi reakciókat felismerve az Európai Unió több lépcsőben új, a korábbi túlzott kockázatvállalásra és rövid távú eredményfókuszra ösztönző rendszer helyett hosszú távú, nemcsak pénzügyi teljesítményhez, hanem szervezeti célokhoz kötött javadalmazási irányelveket és rendeleteket vezetett be, melyeket hazánk is átvett (Bábosik 2014, Papp 2015).

Freisleben tanulmánya az etika befektetési szektorra gyakorolt hatását a válság óta bekövetkezett változások áttekintésén keresztül, több relációban elemzi: egyfelől a befektetés alanyai, a befektetők és az értékesítők, másfelől a befektetés tárgya képezi a vizsgálat tárgyát. Míg az értékesítői magatartás a válság kapcsán reflektorfénybe került (például Ho 2009) és ezzel kapcsolatban szinte mindenkinek van személyes tapasztalata, addig az etikus befektetések témája talán kevésbé ismert (bár az utóbbi években számos kutatás és publikáció látott a témában napvilágot). A felelős befektetések megvalósítása során a befektetők döntéseit a pénzügyi teljesítmény elsődlegessége (Pivo 2007) mellett más szempontok befolyásolják: az adott befektetés személyes értékeiknek való megfelelését is vizsgálják (Michelson et al. 2004 és Webley et al. 2001). Freisleben a döntésekhez felhasznált komplex szűrési rendszerek több csoportját is bemutatja. Michelson (2004) meghatározását felhasználva az etikus befektetés a személyes és etikai értékek, a társadalmi megfontolások és az üzleti szempontok integrálása az egyébként transzparens és hosszú távú szemléletű befektetési döntésbe. A tiszta haszonelvűség tehát a személyes értékek elvével valamilyen intenzitású dilemmába kerül. Ennek feloldása az egyes elvek közötti választást, formális értékelést igényel, amelyhez kiemelt fontosságú az befektetési célpontok összehasonlíthatósága. Ehhez a tanulmány az ún. ESG (környezeti, társadalmi és vállalatirányítási) kritériumrendszert elemzi, mely az ENSZ felelős befektetésekről szóló irányelvének (UNPRI) is az alapját képezi.

Dancsik és Fábíán tanulmánya a 2008-as válság kialakulásának morális szempontjaival, illetve az etikusan működő bankrendszer kialakítását célzó állami beavatkozásokkal foglalkozik. A dolgozat tézise szerint a mikroszintű viselkedési jellemzők és normák olyan önerősítő folyamatokat indukálnak a pénzügyi rendszerben, melyeket a piaci koordinációs mechanizmus csak akkor képes korrigálni, ha a gazdasági szereplők megfelelő tudással rendelkeznek ahhoz, hogy döntéseik következményeit előzetesen felmérhessék, valamint döntéseiket nem individualista módon, rövid távú nyereségre koncentrálna hozzák meg. A szerzők ezen feltételek nem teljesülése esetére szükségszerűnek ítélik az állami beavatkozást. A tapasztalatok ezt ugyan alátámasztják, azonban kérdéses a következtetés: mint tudjuk, az állami szerepvállalás kívánatos mértékéről (mind az újraelosztás, mind a szabályozás, mind pedig a közvetlen aktivitás tekintetében) évtizedek óta éles és eldöntetlen vita folyik a „szekértáborok” közt. Dancsik és Fábíán az állami, jegybanki szabályozás erősítése mellett foglal állást, tételesen bemutatva azon hazai szabályozói, felügyeleti intézkedési területeket, ahol az elmúlt években jelentős lépések történtek.

A kötet utolsó részének négy érdekes és színes esettanulmánya különböző ázsiai üzleti kultúrák etikához való viszonyát tárgyalja. Különösen tanulságos a különböző háttérű és beágyazottságú szokásrendszerek, gyakorlatok tanulmányozása egy olyan témakörben, melynek kapcsán a változás szükségességét érzékeljük a mindennapokban is. A dolgozatok egyfajta „legjobb gyakorlat” gyűjteményként is felhasználhatóak az etikai alapú gazdálkodás és gazdaság szabályozás keretfeltételeinek kialakításához: a kontinens világgazdasági szerepének felértékelődésével szükségszerű az ázsiai társadalmak működési modelljeinek tanulmányozása.

Hidasi dolgozata az átrendeződő japán üzleti világba enged betekintést. A szigetország üzleti-gazdasági etikájára a konfucianizmus tanai a mai napig erőteljesen hatnak. A szerző több üzleti, társadalmi életből vett példával szemlélteti a japán üzleti etikai gyakorlatot, nem hagyva figyelmen kívül az etikai szempontból különösen izgalmas, és az utóbbi évtizedekben számos negatív tapasztalatot szolgáltató olimpiai játékokat sem, melyeknek 2020-ban Tokió ad otthont [bár a legutóbbi hónapok sajtóját figyelve várható, hogy sajnos a negatív tapasztalatok bővülnek, a hatalmas költségűtlépek és az átláthatatlan finanszírozási megoldások miatt (Németh, 2018)].

Sárvári tanulmánya a kínai gazdaságpolitikai stabilitását történelmi távlatokban biztosító értékrend pilléreinek, a konfucianizmus, a taoizmus és a legizmus napjainkig megfigyelhető hatásait tárgyalja. A dolgozat bemutatja, hogy a stabilitást az üzleti érdekek elé helyező konfucianista gondolkodás, a világ egyensúlyi állapotát és a szabadságot középpontba állító taoista filozófia, valamint a törvényes állami rendet, az önérdékkövetést a családi-vallási identitás és a hagyományok fölé helyező legizmus erőteljes hatásai egyszerre figyelhetők meg a kínai köz-, kül- és gazdaságpolitikában.

Ugyancsak a kínai társadalommal, annak tradicionális sajátosságaival foglalkozik Eszterhai dolgozata, azonban immár az emberi kapcsolatok szintjén: az ún. guanxi kapcsolat gazdasági működésre gyakorolt hatásait mutatja be. A guanxi a tradicionális kínai társadalom egyik kapcsolatépítő és -fenntartó intézménye, amely alapvetően meghatározza a kínai-típusú kapitalizmus üzleti kapcsolatait, a helyi szintű politikát és önkormányzást vagy a vállalkozások felépítését (Zhang-Peck 2016). Eszterhai tagok pozitív diszkriminációjára épülő személyközi ingroup kapcsolattípusként határozza meg. Alapját rokoni, vérségi kapcsolat vagy közös élethelyzet, társadalmi interakció jelenti, és akkor jön létre, ha a mindkét fél érdekelt a guanxi kapcsolat kialakításában és fenntartásában. A dolgozat részletesen áttekinti a kialakulását, működtetését, a kapcsolat jellemzőit. Fontos kiemelni, hogy míg a guanxi kapcsolat feleit egymás irányában erős morális, „családi” elköteleződés jellemzi, addig a guanxi hiányában kialakuló (üzleti) kapcsolatokban a szereplők viselkedését az euróatlanti világban megszokott önérdékkövető, racionális felfogás jellemzi.

A kötet utolsó tanulmánya az iszlám gazdaságfilozófiáról ad áttekintést. Balázs és Varga előbb az iszlám vallás gazdagsághoz való viszonyát, majd az Iszlám pénzügyek alapelveit mutatja be. A mohamedán társadalmak szociális berendezkedését alapvetően meghatározza a munkaképes muzulmán emberrel szemben támasztott önfenntartási elvárás és erény, illetve a munkára nem képesek javára fizetendő adó intézménye. A pénzügyek alapelveinek – (1) kamat tilalma, (2) iszlám értékrendjével ellentétes üzlet tilalma, (3) tisztességes üzlet követelménye, (4) spekuláció tilalma, (5) üzlet eredményének résztvevők közti megosztási kötelezettsége és (6) jótékonyági adakozás beépítése az üzletbe – tanulmányozása alapján érthetővé válik, hogy a fejlett muzulmán gazdaságok (elsősorban Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírátsok, és más Arab-öböl mentén elhelyezkedő kis államok) miért tudták a válságot egyes európai országoknál eredményesebben kezelni, hogyan nöhetett az elmúlt évtizedben gazdasági és politikai befolyásuk.

A kötet tanulmányainak áttekintése reményeim szerint alátámasztja a problémafelvetés aktualitását. Társadalmunk jövője szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy mennyire sikerül a gazdaságból származó feszültségek kezelését a tiszta piaci koordináción túl más mechanizmusokkal megoldani. Az etikai alapok társadalmi szereplők által történő közös újraépítése erősíti a folyamatot. Az állam által vezényelt központi programok hosszú távú eredményességét a jövő és az adott társadalmak egyéneinek hosszú távú reakciói határozzák meg. A kötet vitathatatlan érdeme, hogy az aktuális témafelvetés több koncepcionális lehetőségek felvázolásával párosul. A megoldások azonban nem kézenfekvőek, nagyon sok munka szükséges még a pontosabb és az emberi kapcsolatok és gazdasági mechanizmusok szempontjából egyaránt előremutató intézmények és szisztémák mainstream gondolkodásba kerüléséhez.

(Kocziszky Gy. (szerk.) 2019: Etikus közgazdaságtan. Magyar nemzeti Bank, Budapest.

Felhasznált irodalom

AKERLOF, G. A. (2001): Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior, Nobel-emlékdíj előadás, Letöltve: 2018. január 28-án

https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/akerlof-lecture.pdf.

AKERLOF, G.A. – SHILLER, R.J. (2011): Animal Spirits avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban, Corvina Kiadó, Budapest.

- BÁBOSIK M. (2014): Újra terítéken a hitelintézetek javadalmazása, Magyar Nemzeti Bank Sajtószoba, letöltve: 2018. március 22-én <https://www.mnb.hu/letoltes/ujra-teriteken-a-javadalmazas.pdf>.
- BARCLIFT, J.Z (2011): Too Big Too Fail, Too Big Not to Know: Financial Firms and Corporate Social Responsibility, *Journal of Civil Rights and Economic Development*, tavasz, Vol 25., Issue 3, pp.449-282.
- CHARI, V.V. – KEHOE, P. J (2006): Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy, NBER Working Paper Series (No. 12476), National Bureau of Economic Research, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138. augusztus.
- FRIEDMAN, M. (1996): Kapitalizmus és szabadság, Akadémiai Kiadó, Budapest és MET Publishing Corp., Bradenton.
- HO, K. (2009): Disciplining Investment Bankers, Disciplining The Economy: Wall Streets’s Institutional Culture of Crisis and the Downsizing of “Corporate America”, *American Anthropologist*, Volume 111, Issue 2, pp 177-189.
- MARGOLIS, J. D. – ELFENBEIN, H. A. – WALSH, J. P. (2009): Does it Pay to Be Good... And Does it Matter? A Mety-Analysis of the Relationship between Corporate Social and Financial Performance., Letöltve: 2018. március 11-én https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1866371.
- MICHELSON, G. – WAILES, N. - VAN DER LAAN, S. – FROST, G. (2004): Ethical Investment Processes and Outcomes, *Journal of Business Ethics* 52, pp. 1–10.
- NÉMETH D. (2018): Így nem tud kilábalni a válságból az olimpia, megint elszabadultak a költségek, hosszabbitas.hu, megjelent október 9-én. Letöltve: 2018. október 29-én <https://hosszabbitas.hu/egyeni/olimpiak/igy-nem-tud-kilabalni-a-valsagbol-az-olimpia-megint-elszabadultak-a-koltsege.k>
- PAPP I. (2015): A bankrendszerek nemzetköziesedése, *Hitelintézeti Szemle*, 14. évf., Különszám, november, pp.7–13.
- PIKETTY, T. (2015): A tőke a 21. században, Kossuth Kiadó, Budapest.
- PILHÁL ZS. (2018): Special Ethical and Compliance Issues Regarding Property Valuation Reports: Applicability of Valuations in Responsible Property Investment, *Theory Methodology, Practice: Club of Economics in Miskolc* 14:(01) pp. 49-57.
- PIVO, G. (2007): Exploring Responsible Property Investing: a Survey of American Executives, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, online elérhető: Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/csr.165.
- STERN, GARY H. – FELDMAN, RON J (2009): Too Big To Fail. The Hazards of Bank Bailout, Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- WADE, R. (2008-2009): Pénzügyi rezsimváltás, *Fordulat*, 4, 4. szám, pp.36-53.
- WEBLEY, P. – LEWIS, A. – MACKENZIE, C. (2001): Commitment among ethical investors: An experimental approach, *Journal of Economic Psychology* 22, pp.27-42.
- ZHANG, J. – PECK, J. (2016): Variegated Capitalism, Chinese Style: Regional Models, Multiscalar Constructions, *Regional Studies*, 50:1, pp 52-78, DOI: 10.1080/00343404.2013.856514, letöltve: 2017. december 17-én.